

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
М.П.ДРАГОМАНОВА**

Черненко Галина Миколаївна

УДК: 372.4 (477) „1917-1933”

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (1917-1933 РР.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 2005

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті імені Григорія Сковороди, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор
Мазоха Дмитро Степанович,
Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, завідувач кафедри педагогіки і методики початкового навчання

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Василенко Володимир Аркадійович,
Соціально-педагогічний інститут „Педагогічна академія”, ректор, м. Кіровоград;

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Бондар Людмила Семенівна,
Інститут педагогіки АПН України,
провідний науковий співробітник лабораторії історії педагогіки

Провідна установа: Волинський державний університет імені Лесі Українки,

кафедра педагогіки, Міністерство освіти і науки України,
м. Луцьк

Захист відбудеться „12” травня 2005 року о 16.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м.Київ-30, вул.Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м.Київ-30, вул.Пирогова, 9.

Автореферат розісланий „ ” квітня 2005 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.Г.Ярошенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність і ступінь дослідженості проблеми. Розбудова української держави, інтеграція і глобалізація соціальних, економічних та культурних процесів вимагають кардинального оновлення національної освіти України. Це знайшло відображення в Законі України „Про освіту”, Державній національній програмі „Освіта (Україна ХХІ століття)” та Національній доктрині розвитку освіти. Назріла потреба конструктивно-критичного і творчого осмислення позитивного навчально-виховного досвіду минулого, що збагатить сучасну педагогіку новими фактами й теоретичними положеннями.

Зазначене вище спонукає до вивчення здобутків в галузі теорії та практики початкової освіти. Об’єктивний історико-педагогічний аналіз її розвитку та подальше творче використання його результатів з урахуванням нових вимог і можливостей держави дадуть змогу якісно оновити й удосконалити програмно-методичне забезпечення навчально-виховного процесу у сучасній початковій школі.

Період 1917-1933 рр. позначений пошуками нового змісту освіти, новітніх методів, форм і засобів початкового навчання. Саме в цей час перебудовувався весь устрій соціально-економічної життєдіяльності, неминуче руйнувалися та відмирили старі соціально-педагогічні відносини, системи впливу на дитину, виникали нові, більш відповідні тогочасним умовам.

Аналіз історико-педагогічних досліджень дає підстави стверджувати, що різноманітні аспекти освітніх проблем на початку ХХ ст., а також в період 1917-1933 рр. знайшли відображення в працях науковців: В.Бондаря, Л.Бондар, В.Василенка, Т.Васьковича, Л.Вовк, М.Гриценка, П.Дроб’язка, І.Зайченка, В.Кузя, В.Липинського, М.Лисенка, Д.Мазохи, Н.Побірченко, С.Сисоєвої, О.Сухомлинської, Б.Ступарика, С.Філоненка, А.Черкашина, М.Ярмаченка, Г.Ясницького та ін. Їхні дослідження мають узагальнюючий характер, де в комплексі розкриваються проблеми освітньої політики, загального шкільництва, розбудови національної освіти, ідеї української національної школи, оригінальність і самобутність української концепції та моделі загальної освіти, діяльність педагогів та громадських діячів.

У працях Н.Агафонової, В.Богуславської, Н.Ротар, А.Пижика, Ю.Телячого розкрито діяльність українських урядів, подано історичний аналіз проблеми розвитку загальної освіти в період 1917-1920 рр., висвітлено особливості будівництва єдиної трудової школи, частково розглянута й проблема початкової освіти.

Окремі питання розвитку початкової освіти висвітлено в працях Л.Потапової (1998 р.) та М.Собчинської (1995 р.), де показано становлення та розвиток національної школи в Україні в 1917-1933 рр. Проблемі розвитку

початкової освіти присвячено дисертаційні дослідження Т.Кравченко і О.Драч. Ними зроблено спробу комплексного дослідження історії розвитку початкової освіти в Україні до 1917 р., проаналізовано процес створення початкових шкіл, розкрито основні досягнення та перешкоди з даної проблеми.

Праці сучасних українських вчених, зокрема: Т.Завгородньої, Л.Дерев'яної, В.Пилипчука, В.Рака подають значний обсяг інформації про проблеми змісту, форм та методів навчально-виховного процесу, формування творчих здібностей, розвиток активності та самостійності учнів загальноосвітньої школи в тому числі й початкової в досліджуваний період.

Значний інтерес становлять наукові праці, присвячені педагогам, науковцям та громадським діячам означеного періоду: С.Русовій (О.Джус, Г.Груць, Є.Коваленко, І.Пінчук), Я.Чепізі (Л.Ніколенко), Т.Лубенцю (В.Волошина), С.Сірополку (Б.Ступарик, Р.Кіра), І.Огієнку (Л.Ляхоцька, Г.Опанасюк, А.Марушкевич), І.Стешенку (Т.Самоплавська, І.Сойко), М.Скрипнику (В.Шарпатий). В їх дослідженнях знайшло відображення і питання впливу педагогів та громадських діячів на розвиток початкової освіти в Україні в період 1917-1933 рр

Однак вивчення літературних джерел та аналіз наведених в них результатів свідчать про відсутність аналітико-узагальнюючих історико-педагогічних досліджень з проблеми соціально-педагогічних засад розвитку початкової освіти в Україні в період 1917-1933 рр. Важливість розв'язання цієї проблеми для реформування сучасної початкової освіти зумовило вибір теми дисертаційного дослідження: **“Соціально-педагогічні засади розвитку початкової освіти в Україні (1917-1933 рр.)”**.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1917-1933 рр., що зумовлено такими причинами:

1) 1917-1920 рр. – період формування нової освітньої політики, появи перших контурів національної системи освіти й виховання;

2) 1920-1933 рр. – етап експериментування й новаторства (створення національної школи; формування власної оригінальної системи освіти в Україні). Верхня межа дослідження обмежена 1933-м роком, що характеризується спадом у розвитку української педагогічної думки, початком русифікації школи та ліквідації особливостей освітньої системи в Україні.

Територіальні межі дослідження обмежуються тими регіонами України, землі яких входили до складу Російської імперії, а пізніше стали частиною СРСР. Тут відбувалася активна діяльність освітніх діячів та педагогів, які в тяжких умовах творили нову систему освіти в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є частиною комплексної теми “Проблеми розвитку освіти в Україні періоду кінця ХІХ – початку ХХ ст.”, яка досліджується

кафедрою педагогіки і методики початкового навчання Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Переяслав-Хмельницького державного педагогічного інституту ім. Г.С.Сковороди (протокол № 8 від 21.03.2001 р.) та узгоджена з Радою з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 6 від 17.06.2003 р.).

Об'єктом дослідження є система початкової освіти в Україні (1917-1933 рр.).

Предмет дослідження – соціально-педагогічні основи початкової освіти у 1917-1933 рр.

Мета дослідження полягає у виявленні та обґрунтуванні соціально-педагогічних засад розвитку початкової освіти в Україні (1917-1933 рр.) у контексті суспільних та освітніх реформ в досліджуваний період.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

- охарактеризувати суспільно-політичні та педагогічні процеси реформування початкової освіти в Україні (1917-1933 рр.);
- дослідити соціально-педагогічні засади розвитку початкової освіти в Україні;
- простежити розбудову початкових освітніх закладів в Україні;
- проаналізувати національний зміст, методи та навчально-методичне забезпечення початкових шкіл у досліджуваний період;
- розробити та впровадити в освітню практику спецкурс „Розвиток початкової освіти в Україні на початку ХХ століття: теорія і практика”.

Методологічною основою дослідження є загальні положення теорії наукового пізнання і діалектичного розуміння суті історико-педагогічного процесу; діалектична єдність загального, особливого та одиничного з погляду взаємозв'язків і взаємообумовленості педагогічних і соціальних явищ на різних етапах історичного розвитку. Історико-педагогічний аналіз здійснювався на принципах історизму, системності, науковості, наступності, об'єктивності, єдності теорії і практики.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці педагогів та громадських діячів – С.Русової, Я.Чепіги, С.Сірополка, О.Музиченка, С.Пастернака, І.Ющишина, Я.Ряппо, Г.Гринька й ін., що стосуються періоду 1917-1933 рр.

Значний інтерес для нашого дослідження мала навчально-методична література В.Арнаутова, П.Басараба, О.Бернашевського, О.Білоусенка, П.Волубуєва, В.Головковського, В.Доги, К.Залізняка, Д.Кучми, К.Лебединського, О.Левитського, К.Мірзи-Авек'янц, В.Науменка, М.Рудницького, С.Русової, О.Синявського, К.Стеценка, Т.Тимошенка, С.Тисаревського, Я.Чепіги, С.Черкасенка, Є.Яновської та ін., вивчення якої

дозволило охарактеризувати зміст, методи та навчально-методичне забезпечення початкових шкіл у досліджуваній період.

У процесі реалізації завдань дослідження важливу роль відіграли праці сучасних педагогів-науковців А.Бондаря, В.Васьковича, П.Дроб'язка, А.Пижика, Н.Побірченко, В.Липинського, О.Любара, О.Савченко, С.Сисоєвої, Б.Ступарика, О.Сухомлинської, С.Філоненка, М.Ярмаченка та ін.

Методи дослідження:

- історико-педагогічний (дав змогу проаналізувати історичну, педагогічну, науково-методичну літературу, архівні документи, статистичні відомості та інші джерела з досліджуваної проблеми);
- історико-генетичний (допоміг з'ясувати соціально-педагогічні засади розвитку початкової освіти; слугував для аналізу суспільно-політичних та педагогічних процесів, які впливали на її розвиток);
- історико-ретроспективний (дозволив охарактеризувати національний зміст початкової освіти, методи та навчально-методичне забезпечення початкових шкіл в Україні в період 1917-1933 рр.);
- порівняльно-зіставний (дав можливість зіставити й порівняти події, явища і факти, простежити погляди різних науковців та педагогів на дану проблему).

Джерельну базу дослідження становлять документи і матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади України (ф.ф. 1, 166, 2001, 2201, 2582), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ф.20); матеріали Національної бібліотеки ім. В.І.Вернадського (відділи колекцій, рідкісної книги та україністики), серед яких маловідомі джерела: Другий Всеукраїнський Учительський З'їзд. Тези докладів, дебати, постанови, 1917; Вісник педагогічно-професійного з'їзду, 1917; Книгарь. Літопис українського письменства, 1917; Доклади Київської Губерніяльної Народної Управи по відділу Народної Освіти, 1918; Рецензії на шкільні підручники, 1918; Проект єдиної школи на Україні, 1919; Спроба практичного переведення комплексного методу, 1923; Народня освіта на Київщині. Тези, доклади, 1924; Стан справи загального навчання на Україні. Тези, доповіді наркомосу II сесії ВУЦВК'у, 1925; Альбертштейн. Система народної освіти, 1929; Стан народної освіти по Київщині (Матеріали 1/IV 1929 року), 1929; Підручник у школі соцвиху. Матеріали всеукраїнської конференції в справі підручника, 1931.

У процесі дослідження опрацьовано періодичні видання 1917-1933 років, зокрема часописи "Світло", "Вільна Українська Школа", "Нова школа", "Учитель", "Радянська освіта", "Шлях виховання і навчання" та ін.

Значну частину джерел становлять наукова та історико-педагогічна література: дисертації та автореферати дисертацій, підручники та методичні посібники, довідково-бібліографічні видання, присвячені різноманітним аспектам розвитку освіти в Україні в період 1917-1933 рр.

Наукова новизна та теоретичне значення здобутих результатів полягає в тому, що вперше здійснено системний історико-педагогічний аналіз соціально-педагогічних засад розвитку початкової освіти в Україні (1917-1933 рр.) в контексті суспільних та освітніх реформ.

Вивчено і науково обгрунтовано національний зміст початкової освіти (навчальні плани і програми для початкових закладів за предметною і комплексною системами навчання).

Уточнено статистичні дані про кількість початкових освітніх закладів в Україні зазначеного періоду.

Конкретизовано та розширено відомості про зміст шкільних підручників та методичної літератури для початкових шкіл України в період 1917-1933 рр.

Подальший розвиток дістало дослідження соціально-педагогічних засад початкової освіти в Україні.

У науковий обіг введено маловідомі джерела, значну кількість документів, фактів, що базуються на виявлених архівних матеріалах.

Практичне значення роботи полягає в тому, що зібрані теоретичні положення і висновки, фактичний історико-педагогічний матеріал збагачують джерельну базу теорії та історії початкового навчання. Здобуті результати можуть бути використані при розробці лекційних курсів з історії педагогіки, спецкурсів і спецсеминарів для студентів вищих навчальних закладів; при написанні підручників, посібників та іншої навчально-методичної літератури; при вирішенні окремих наукових та практичних завдань реформування системи початкової освіти, що сприятимуть вдосконаленню сучасної теорії та практики початкових шкіл.

Результати дослідження знайшли відображення у змісті спецкурсу „Розвиток початкової освіти в Україні на початку ХХ століття: теорія і практика”, що сприяє збагаченню знань студентів з історії педагогіки та розвитку інтересу до наукової діяльності.

Вірогідність та надійність отриманих результатів дослідження забезпечується комплексним і системним розглядом проблеми; об’єктивним історико-педагогічним аналізом архівних матеріалів, нормативних документів та літературних джерел; застосуванням принципів об’єктивності й історизму; використанням методів, адекватних меті й завданням дослідження.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення й висновки висвітлювалися у виступах на Міжнародній науковій конференції “Україна: національна ідея” (Київ, 2002); Всеукраїнській науково-практичній конференції “До витоків становлення української педагогічної науки” (Умань, 2002); II-ій Міжнародній науково-практичній конференції “Психолого-педагогічні проблеми дитинства” (Переяслав-Хмельницький, 2003); обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки і

методики початкового навчання Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди.

Впровадження результатів дослідження відбувалося у процесі вивчення спецкурсу „Розвиток початкової освіти на початку ХХ століття: теорія практика” майбутніми вчителями початкових класів Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (довідка № 3356 від 20.10.04), впроваджувалися в навчально-виховний процес кафедрою педагогіки і методики початкового навчання Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (довідка № 04-10/1871 від 10.11.04), кафедрою педагогіки і методики початкового навчання Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка (довідка № 04-11/773 від 28.10.04) та відділом початкової школи Богуславського навчально-консультаційного центру імені І.Нечуя-Левицького (довідка № 908 від 5.11.04).

Публікації. Результати дослідження відображені у 8 одноосібних публікаціях автора, з них 5 – у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (282 найменувань, з них: 221 літературне джерело і 61 архівний документ) та додатків (на 24 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 217 сторінок, з них 169 – основного тексту. У роботі вміщено 15 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і ступінь дослідженості проблеми; визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження; розглянуто хронологічні межі; вказано джерельну базу, наукову новизну, теоретичне і практичне значення; відображено апробацію здобутих результатів.

У **першому розділі** „Розвиток початкової освіти в Україні на початку ХХ ст. як історико-педагогічна проблема” проаналізовано історико-педагогічні передумови реформування початкової освіти на початку ХХ ст. та залежність системи початкової освіти від суспільно-політичних та педагогічних процесів в Україні в період 1917-1933 рр.

Початок ХХ ст. характеризувався різноманітними подіями, прогресивними і реакційними тенденціями, напрямками в педагогічній думці, діяльністю великої плеяди українських просвітителів і педагогів, які боролися за національну українську школу. Це був період бурхливого розвитку педагогічної думки, час напружених педагогічних пошуків. У цей період Міністерству народної освіти довелося активізувати роботу з розв'язання проблем початкової освіти, головною серед яких було гальмування її розвитку через заборону навчання рідною мовою. Це

знижувало ефективність роботи всіх типів початкових шкіл, негативно позначалося на міцності знань учнів та їхньому розвитку. Дана проблема постійно перебувала в центрі уваги громадськості, яка наполягала на введенні в українських початкових школах рідної мови. Важливим досягненням і безпосереднім внеском у розбудову майбутньої початкової освіти стали виділені та обґрунтовані на початку ХХ ст. засади початкового навчання, а саме: рівне право громадян на освіту, обов'язковість і безкоштовність навчання, національність і світськість, впровадження української мови. Це стало поштовхом та відкривало перспективи для подальшого розвитку системи початкової освіти в Україні.

Реформа початкової освіти розпочалася в період національно-визвольних змагань українського народу 1917-1920 рр. За розпорядженням Генерального Секретаріату церковнопарафіяльні школи, що були підпорядковані духовному відомству, переходили до земських управ. З 1917 року дозволялося викладання навчальних дисциплін в початкових закладах українською мовою. У 1918 році, коли український уряд очолював гетьман П.Скоропадський, були розповсюджені звернення до губернських і повітових народних управ, в яких наголошувалося на обов'язковість початкового навчання всіх дітей українською мовою. У процесі реформування початкової освіти за часів Директорії, особлива увага приділялася розробці проекту єдиної школи (були розроблені навчальні плани та програми для початкової школи).

Дана проблема обговорювалася на Всеукраїнських Учительських З'їздах, нарадах, конференціях. За прийнятими положеннями початкова школа проголошувалася єдиною. Соціальне значення такого підходу полягало в тому, що школа повинна була охопити навчанням всіх дітей, не беручи до уваги їхнє соціальне становище. З педагогічної точки зору поставала проблема розробки нового змісту початкового навчання, підбір ефективних методів, складання відповідних підручників, впровадження нових технологій навчання, які б сприяли розбудові початкової освіти.

Початкова школа проголошувалася національною (навчання рідною мовою, впровадження українознавчих предметів, використання народних традицій і духовних скарбів українського народу), виховною (виховувати дітей в національному дусі, розвивати логічне мислення, почуття, волю, спостереження), діяльною (використання трудового принципу при вивченні того чи іншого предмета).

Державна політика урядів, впроваджені положення та закони дають підстави стверджувати, що незважаючи на нестабільну політичну ситуацію у 1917-1933 роки, ідея української початкової школи була практично втілена в життя. І в цьому незаперечною є заслуга громадських діячів (С.Русової, Я.Чепіги, С.Сірополка, О.Музиченка), міністрів освіти періоду 1917-1920 рр. (І.Степенка, М.Василенка, П.Холодного, І.Огієнка) та наркомів освіти

періоду 1920-1933 рр. (Г.Гринька, Я.Ряппо (заступник), О.Шумського, М.Скрипника).

Складна соціально-економічна ситуація, що склалася в Україні в період 1920-1933 рр. призвела до масової дитячої безпритульності та спричинила перебудову системи початкової освіти. На Всеукраїнській нараді з питань освіти, що відбулася в серпні 1920 року, остаточно було затверджено нову модель освіти. Головним типом школи повинна була стати семирічка, яка складалась з двох концентрів – першого (I-IV класи) і другого (V-VII класи). Одним з ключових положень початкової освіти була вимога заміни школи дитячим будинком. Наркомос України видав 8 червня 1920 року постанову “Про денні дитячі будинки”, де наголошувалося на створенні в усіх містах і великих промислових центрах денних дитячих будинків. 10 червня 1920 року Наркомос прийняв постанову “Про організацію відкритих дитячих будинків”. Навчальні дитячі будинки ні в якому разі не дублювали початкову школу як форму організації навчальної, трудової й виховної роботи, а фактично, доповнювали її новими функціями. Це – організація регулярного харчування, забезпечення одягом, медична допомога, підготовка уроків, організація дозвілля тощо. При дитячих будинках створювалися їдальні, лазні, пральні, бібліотеки, майстерні.

Період 1920-1933 рр. характерний введенням загального обов’язкового початкового навчання. Були прийняті постанови „Про проведення загального навчання” (постанова ВУЦВКу і РНК УРСР від 30. 07. 1924 р.) та „Про загальне обов’язкове початкове навчання в Україні” (постанова ЦК КВП(б) від 25. 07. 1930 р.), що передбачали повне охоплення дітей шкільного віку початковою освітою.

У другому розділі „Соціально-педагогічні зміни в системі початкової освіти в Україні (1917-1933 рр.)” досліджено розбудову освітніх початкових закладів в період 1917-1933 рр.; проаналізовано національний зміст початкової освіти означеного періоду.

Як показало дослідження, у період 1917-1933 рр. Міністерство освіти, Наркомос та їх виконавчі органи, творчо використовуючи досвід минулого у справі боротьби за рідну українську школу й освіту, вперше приступили до масового відкриття національних початкових шкіл. Розвиток початкових закладів відбувався за двома етапами.

В період 1917-1920 рр. ще не існувало одного єдиного типу початкових шкіл (хоч і була прийнята на I Всеукраїнському Учительському З’їзді постановою про ліквідацію всіх існуючих типів шкіл і прийняття одного типу початкових шкіл). На території України швидкими темпами відкривалися українські гімназії, державні та приватні початкові школи, земські школи з українською мовою навчання. Процес розбудови освітніх початкових закладів в Україні не скрізь проходив однаково. У кожній губернії він різнився темпами, змістом, наполегливістю соціально-активних верств

населення, діяльністю органів місцевого самоврядування, участю громадських організацій. Стрімке зростання мережі українських початкових шкіл відбувалося внаслідок відкриття їх за рахунок держави та місцевих громад. Міністерство освіти досить ретельно контролювало розвиток початкових закладів на території України. До його відомства надходили анкетні картки з даними про діяльність навчальних закладів, зазначалися історичні дані про виникнення тієї чи іншої школи, стан шкільних будинків та садиб, повідомлялося про навчально-методичну базу.

Період 1920-1933 рр. характеризувався створенням різних типів закладів соціального виховання (дитячих садків, шкіл-клубів, дитячих будинків неповного дня, дитячих денних будинків, закладів та установ охорони дитинства), а також масовим відкриттям семирічних і початкових шкіл. Швидкі темпи росту закладів соціального виховання залежали насамперед від колекторів (розподільних установ), в яких проводилося індивідуальне дослідження дітей, вилучених з вулиці. Вік безпритульних дітей, які не пам'ятали свого походження і не мали документів, визначали створені спеціальні комісії, до яких входили вчителі, психологи та лікарі. Вони проводили опитування дітей, на підставі отриманих даних складали протоколи (акти), передавали у прийомники чи так звані "колектори", які займалися розподілом дітей по дитячих установах. Інтенсивне зростання закладів соціального виховання відбувалося в 1920-1923 рр., причиною чого була масова дитяча безпритульність.

В період 1924-1933 рр. у суспільстві відбувалися процеси, які спричинили якісні та кількісні зміни щодо розбудови освітніх початкових закладів. Поштовхом для цього стало прийняття постанов про обов'язкову початкову освіту. На основі архівних документів зроблено висновок, що в Україні швидкими темпами почали відкриватися початкові та семирічні школи, але проблема дитячої безпритульності не була вирішена. Крім початкових і семирічних шкіл, в Україні існували й дитячі будинки, клуби, заклади та установи охорони дитинства.

Успіхи початкової освіти періоду 1917-1933 рр. залежали від змісту, тобто від наукового обґрунтування і практичного вирішення проблеми, чому і як навчати. У розробці змісту освіти для нової початкової школи педагоги та науковці виходили з принципів положень про те, що зміст освіти – це система наукових знань про природу, людину і суспільство, спрямованих на підготовку інтелектуально і духовно розвиненої особистості. Зміст освіти в даний період зумовлювався метою і завданнями виховання, необхідністю забезпечити нерозривний зв'язок навчання з життям, теорії з практикою, ґрунтувався на національній основі, відображаючи специфіку й особливості історичних, соціально-політичних, культурних подій українського народу. Водночас, зміст освіти передбачав формування ґрунтовних знань про наукові, культурні та інші здобутки всіх народів світу. Навчальний матеріал

підбирався за принципами доступності, послідовності і науковості, який би максимально сприяв формуванню наукового світогляду, справжніх духовних та морально-естетичних якостей особистості. Важливим внеском у розбудову національного змісту була розробка „Проекту єдиної школи в Україні” (1919 р.). Ним передбачалось вивчення таких предметів: рідної мови, арифметики, історії, географії, природознавства, співів, фізичної культури (руханки). У навчальних програмах матеріал вмщував знання про рідний край, історію, звичаї, традиції українського народу; сприяв формуванню національної свідомості. Але даний „Проект...” так і не був реалізований в навчально-виховний процес початкових закладів. Зазначимо, що початкова школа не мала стабільних навчальних планів і програм. Учителям доводилося працювати без єдиного, обов’язкового для всіх шкіл навчального плану. За дозволом органів народної освіти, початкові школи самі складали навчальні плани та програми, враховуючи місцеві умови (тривалість навчального року, наявність учителів, навчально-матеріальна база та ін.).

Зміст початкової освіти в період 1920-1933 рр. зазнав певних змін. Характерним для навчальних планів та програм цього періоду стало впровадження комплексної системи. Вперше ідеї комплексності, як підходу до організації навчання була викладена в “Декларації про соціальне виховання” (1920 р.). Навчальні дисципліни не вивчалися окремо, а об’єднувалися в комплекси. Впровадження комплексної системи навчання мало забезпечити одержання не абстрактних, формальних знань, а знань, потрібних дітям в реальному житті. Навчальний матеріал комплексних тем поділявся на три колонки: „природа” (матеріал, що допомагав зрозуміти явища природи їх взаємозв’язки); „праця” (трудові навички й уміння, які учні отримували при вивченні тієї чи іншої комплексної теми); „суспільство” (питання, що ознайомлювали дітей з розвитком суспільних відносин, проблемами, що поставали перед людством та шляхи їх розв’язання). Рідна мова та математика не вивчалися як окремі навчальні предмети, знання подавалися при вивченні комплексних тем. Таким чином, тематика комплексних тем була спрямована на підготовку до трудової діяльності, виконання конкретної праці: в селі – до сільськогосподарської, в місті – до промислової. Зміст початкової освіти будувався на таких принципах: взаємозв’язок дитини й природи; організація навчання дітей за їхніми потребами та ідеями саморозвитку. Важлива роль відводилась іграм, розвагам, відпочинку як провідним факторам виховання дитини, трудовим засадам діяльності школи, її зв’язку із життям. Матеріали про зміст освіти вмщувалися в спеціальних „Порадниках соціального виховання”, які Народний Комісаріат освіти видавав щороку, починаючи з 1921. Крім розроблених комплексних тем, у „Порадниках...” також подавався розподіл навчального матеріалу на окремі дидактичні предмети. В поєднанні з комплексами в початкових класах вивчалися такі предмети:

суспільствознавство, природознавство, географія, образотворче мистецтво, рідна мова, фізичне виховання, співи. Аналіз „Порадників...” показав, що складені комплексні програми для молодшого концентру не були стабільними. Вони детально переглядалися Наркомосом і до них вносилися зміни. Так, у 1927 році в програмах для соціальних закладів виховання комплексність не була обов’язковістю для всіх без винятку знань. До програми були внесені завдання з розвитку навичок читання, письма, лічби. У 1929 році навчальні програми знову були перероблені в бік розширення комплексних тем, що й зберігалось до початку 1930-х рр. Наркомос України дозволяв органам народної освіти самим складати навчальні програми, враховуючи місцеві умови, при цьому дотримуючись певних вимог „Порадників...”.

Гострою була й проблема підготовки вчителів початкових класів. На освітянських з’їздах, нарадах, зборах, насамперед обговорювалися питання відкриття курсів та навчальних закладів, де здійснювалася б підготовка кваліфікованих учителів для початкових шкіл. Влітку в 1918 році в Києві, Каневі, Чернігові, Умані, Чигирині, Черкасах, Білій Церкві, Бердичеві були проведені педагогічні курси. Для забезпечення початкових шкіл учителями в Україні у 1920 році на базі окремих факультетів університетів створювали Інститути народної освіти – вищі навчальні заклади нової форми. Вчителів для трудових шкіл-семирічок, а отже, і вчителів початкових класів, готували факультети соціального виховання. Перепідготовка наявних педагогічних кадрів відбувалася на літніх, тримісячних, шестимісячних й річних педагогічних курсах.

У третьому розділі „Організаційно-методичні засади розвитку початкової освіти в Україні (1917-1933 рр.)” розглянуто організацію та структуру навчального року в системі початкової освіти; проаналізовано методи та навчально-методичну літературу для початкового навчання.

У дослідженні встановлено, що в період 1917-1933 рр. гостро стояли питання прийому учнів до шкіл, укомплектування груп, структури та тривалості навчального року. Вирішенню цих проблем перешкоджало: аварійний стан шкільних приміщень, відсутність палива, зайнятість учнів на сільськогосподарських роботах та ін. Місцеві органи освіти та педагоги вживали всіх заходів, щоб якось покращити дане становище щодо організації навчального року. Ними розроблялися правила прийому дітей до шкіл та укомплектування груп. З 1917 році прийом до шкіл проводився один раз на рік, на початку осені, відповідно поданої письмової заяви із зазначенням імені та прізвища дитини, дати народження, адреси, професії батьків, заробітку родини, відомостей про підготовку. У березні 1918 році Головна Шкільна Рада визначила кількість учнів у класі на одного вчителя спочатку до 40 осіб. Законом від 6 серпня 1918 року збільшено її до 50, а за „Проектом єдиної школи” (1919 р.) вона коливалася в межах 30 – 40. Враховуючи

особливості нової системи початкової освіти з 1920-х рр., запроваджувалося укомплектування груп I концентру з розрахунку 42 учні на одного вчителя. Постановою Наркому України від 30 липня 1924 року „Про проведення загального навчання” комплект учнів на одного вчителя встановлювався в кількості не більше 40. Архівні матеріали переконують, що траплялися випадки, коли групи молодшого концентру були перевантажені (кількість становила до 55-60 дітей). Це свідчить про те, що не вистачало вчителів початкових шкіл, а також належних шкільних приміщень.

Дослідження переконує, що й тривалість навчального року була досить умовною: навчання розпочиналося з жовтня, листопада або грудня. Встановлено, що середня тривалість навчального року в початкових школах міста становила 180 днів, у селах – 154 дні, причинами чого були складні соціально-економічні умови, які існували в даний період. За постановами Наркомосу, тривалість навчального року в початкових школах повинна була становити 224 навчальні дні.

Навчальний рік поділявся на триместри: осінньо-зимовий, зимово-весняний, весняно-літній. У 1930 році Наркомос розробив новий проект поділу навчального року за семестрами, що давало змогу проводити прийом учнів до шкіл двічі на рік (весною і восени). Дослідження показало, що не було чітко розробленої системи, яка б допомагала розв'язувати поставлені завдання. Але все ж таки заслуговують на увагу намагання керівників освіти контролювати процеси організації навчального року, розробляти різні варіанти прийому і укомплектування груп, залучати всіх дітей до навчання.

Результати дослідження стверджують, що нові вимоги, які поставило життя до початкової освіти, викликали необхідність посилити пошуки ефективних методів навчання. Домінуючими методами початкового навчання періоду 1917-1920 рр. були словесні (бесіда, розповідь, пояснення), наочні (малюнки, картини, моделі, таблиці, схеми), екскурсія, спостереження. Період 1920-1933 рр. характерний впровадженням комплексної системи навчання, тому досить складним був підбір методів. Науковцями були розроблені такі методи: виробничий, трудовий, лабораторний, екскурсійний, наочно-ілюстративний, дослідний та ін. В досліджуваний період використовувалися й метод проектів, бригадний метод. У важких соціально-економічних умовах, зазнаючи постійних змін влади, українські педагоги розробляли та впроваджували в навчально-виховний процес молодших школярів методики викладання навчальних предметів, де подавалися корисні поради та рекомендації. Цінними були методичні посібники С.Русової „Методика початкової географії” (розкрито методи вивчення природознавства та рекомендації щодо проведення практичних робіт й екскурсій), Я.Чепіги „Письмо в школі. Методичний підручник для вчителів” (подано методику написання творчих робіт і диктантів в початкових школах), С.Тисаревського „Методика

природознавства. Для вчителів початкових шкіл, учительських семінарій та педагогічних класів шкіл середніх” (розроблена типологія уроків природознавства і методика проведення дослідів; впровадження предметного, лабораторного та біологічного методів), В.Доги „Навчання грамоти. Спроба методики” (розроблена схема навчання грамоти за „буквенною метою”), Д.Кучми „На допомогу вчителю. Методичні зауваження до переведення педагогічного процесу та взірцеві робочі плани” (вміщені навчальні плани та програми за комплексною системою, розроблені методики викладання предметів в початкових класах), Є.Яновської „Праця та гра” (подані методичні вказівки щодо навчання грамоти за комплексною системою) і ін. Крім випущених окремих методичних брошур, багато розроблених методико-навчальних рекомендацій друкувалися у відомих на той час журналах “Вільна Українська Школа”, “Учитель”, “Радянська освіта”, “Шлях освіти”.

Реформування початкової освіти, яке відбулося в даний період, значно активізувало підручникотворчий процес. Українські педагоги працювали над укладанням підручників для початкової школи. В даний період були створені комісії з перегляду та рецензування підручників, у складі яких працювали Н.Шульга-Іщук, О.Дорошевич, В.Петрусь, Я.Чепіга, В.Левицький, В.Дога та ін. Члени комісії вивчали, переглядали, оцінювали, виявляли недоліки, рецензували та давали дозвіл на друкування та перевидання підручників. У перевиданих підручниках Б.Грінченка “Українська граматка до науки читання й писання”, “Рідне слово”; С.Черкасенка “Граматка”, “Рідна школа”; О.Білоусенка “Вінок”; М.Рудинського “Ясні зорі”; Я.Чепіги “Задачник для початкових народних шкіл”; С.Русової “Початкова географія”; Г.Коваленка “Оповідання з української історії для початкових шкіл” та ін. змістовий аспект, порівняно з першими виданнями, суттєво не змінився. Як навчальний матеріал автори використовували усну народну творчість, оповідання та статті, в яких відображалися тогочасні події (граматки, читанки); математичні задачі і завдання з прикладів повсякденного життя (арифметики, задачки); матеріали про навколишній світ (підручники з географії, природознавства) тощо.

Починаючи з 1920-го р., коли були впроваджені в початкові заклади комплексні програми виникла потреба у розробці відповідних підручників. Виходять друком підручники В.Арнаутова “Наше слово”, О.Горового “Працею та знаннями”, В.Доги “Навчання грамоти”, “Наше життя”, Я.Завального “Шкільна праця”, О.Бернашевського, Є.Звягінцева “Живий рахунок”, К.Фесенка, М.Голубенка, Н.Карпенка “Курс математики” і ін. Змістовий компонент даних підручників був представлений природничими та суспільно-історичними знаннями, які об’єднувалися у теми відповідно комплексних програм. Недостатньо навчального матеріалу з окремих навчальних дисциплін (письма, математики, читання) було вміщено в даних

підручниках. Використання їх передбачало навчання та виховання дітей за трудовим принципом, залучення дітей до різних видів діяльності. Архівні матеріали свідчать, що початкова школа мала в повній мірі комплект україномовних підручників, які сприяли навчанню й вихованню молодших школярів, а також формували навички пристосування до життя в суспільстві.

Таким чином, у 1917-1933 рр. у зв'язку з постійними змінами в житті суспільства відбувалося реформування навчально-виховного процесу, зароджувалися нові підходи щодо викладання в початкових класах, розроблялись ефективні методи навчання, вдосконалювалися та складалися нові підручники для початкових шкіл.

У дисертації наведене теоретичне узагальнення та висвітлення проблеми соціально-педагогічних засад розвитку початкової освіти в Україні в період 1917-1933 рр., що дало підстави до таких **висновків**:

1. Вивчення архівних матеріалів і документів, наукових публіцистичних праць та першоджерел свідчить, що соціально-педагогічні засади розвитку початкової освіти в Україні (1917-1933 рр.) визначалися суспільно-політичними та педагогічними чинниками. З-поміж них найбільший і найсуттєвіший вплив мали суспільно-політичні, що обумовили створення нової системи початкової освіти, проголосили вільність, світськість, обов'язковість та безкоштовність початкового навчання. Педагогічні чинники зумовили характер і зміст навчання в початкових закладах, стан і особливості організації навчально-виховного процесу.

2. Проведений історико-педагогічний аналіз показав, що теоретичним підґрунтям для створення нової системи початкової освіти були ідеї науковців, розроблені ще на початку ХХ ст. Виходячи з принципів демократизації, гуманізації, народності Б.Грінченко, С.Русова, Я.Чепіга, змінили погляд на початкову школу, визначили її роль в суспільстві. Їхні досягнення стали поштовхом та накреслили перспективи для розвитку початкової освіти в період 1917-1933 рр.

3. Вивчення архівних матеріалів, зокрема нормативних документів Міністерства освіти та Наркомосу показало, що розвиток початкової освіти здійснювався на засадах:

- соціальної єдності початкової школи для всіх верств населення (розбудова освітніх початкових закладів з метою охоплення всіх дітей початковою освітою);
- реформування національного змісту освіти (впровадження рідної мови та українознавчих предметів, створення і використання україномовних підручників);
- якісно нової організації та структури шкільного навчального року в початкових закладах;
- удосконалення методів навчання.

В комплексі вони забезпечували поступальний розвиток початкової освіти в Україні в зазначений період.

Українська педагогічна громадскість періоду 1917-1933 рр. (С.Русова, Я.Чепіга, І.Стешенко, М.Василенко, І.Огієнко, О.Музиченко, С.Сірополко, Г.Гринько, Я.Ряппо та ін.) висувала ідею розвитку початкової освіти на засадах визнання цінності дитини як особистості, її права на вільний розвиток і виявлення своїх здібностей; утвердження в системі початкової освіти норм демократичної етики (толерантності, чесної співпраці та співробітництва учнів і вчителя); формування дитини як представника нації, носія її культури і духовності.

4. З'ясовано, що розвиток мережі освітніх початкових закладів у досліджувальний період здійснювався в два етапи. На першому етапі (1917-1920 рр.) в Україні швидкими темпами відкриваються державні та приватні початкові школи. Другий етап (1920-1933 рр.) характерний створенням як закладів соціального виховання (шкіл-клубів, дитячих цілодобових будинків, дитячих денних будинків, закладів та установ охорони дитинства), так і масовим відкриттям семирічних і початкових шкіл, що дозволило охопити початковою освітою значну кількість дітей.

5. Радикальна зміна суспільно-політичного устрою відбилася й на зростанні вимог та запитів до змісту початкової освіти. Розроблений „Проект єдиної школи в Україні” (1919 р.) передбачав вивчення рідної мови, арифметики, історії, географії, природознавства, співів, фізичної культури (руханки). Навчальний матеріал дисциплін ґрунтувався на національній основі, відображав специфіку й особливості історичних, соціально-політичних та інших факторів життя українського народу. Характерним для побудови змісту початкової освіти в 1920-1933 рр. було введення комплексної системи навчання („Декларація про соціальне виховання” (1920 р.)). Вона виключала із загального навчально-виховного процесу початкових шкіл вивчення окремих дисциплін, що призвело до зниження знань учнів та переходу до предметної системи.

6. Основні заходи органів народної освіти у досліджуваній період були спрямовані на вдосконалення організації навчального року з позицій його доступності, ефективності й результативності. Розроблялися різні варіанти прийому учнів до шкіл (восени, весною) та укомплектування груп, але структура та тривалість навчального року в початкових класах не була чітко визначеною. У важких соціально-економічних умовах відомі педагогічно-методисти, зокрема: С.Русова, С.Тисаревський, О.Левитський, Я.Чепіга, О.Музиченко, С.Лозинський та ін. розробляли та впроваджували більш ефективні методи та засоби навчання. Поширеними були бесіда, розповідь, пояснення, малюнки, картини, моделі, таблиці, екскурсії, спостереження. Вчителі початкових класів (діяльність яких досліджена з архівних джерел) І.Бабич, І.Корнієв, І.Климко, Р.Кривусева, П.Музика, Т.Гарбуз, Д.Кучма та

ін. здійснювали пошук нових методів, які б залучали дітей до трудової діяльності. Особливої популярності набували виробничий, трудовий, лабораторний, практичний, екскурсійний, дослідний методи. Педагоги також склали методичні посібники з викладання окремих предметів в початкових класах.

Аналіз підручкового забезпечення початкової освіти в 1917-1933 рр. свідчить про редагування і перевидання підручників Б.Грінченка, С.Черкасенка, Я.Чепіги, С.Русової та розробку і створення нових підручників В.Арнаутовим, В.Догою, О.Горовим, О.Бернашевським, Є.Звягінцевим і ін., побудованих на національній ідеї, що сприяло всебічному національному вихованню молодших школярів та формуванню навичок пристосування до життя.

7. Результати дослідження, фактичний матеріал і теоретичні узагальнення реалізовані у змісті спецкурсу „Розвиток початкової освіти в Україні на початку ХХ століття: теорія і практика”, який впроваджено в практику підготовки вчителів початкової школи у Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті імені Григорія Сковороди, Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Чернігівському державному педагогічному університеті імені Т.Г.Шевченка, Богуславському навчально-консультаційному центрі імені І.Нечуя-Левицького. Результати дослідження можуть бути використані іншими вищими педагогічними закладами, що здійснюють підготовку учителів початкових класів, також в подальшій науковій розробці питань розвитку початкової освіти з метою вдосконалення сучасної теорії та практики, а саме: для розробки навчальних програм, вдосконалення методів навчання та виховання, створення підручників.

У процесі історико-педагогічного дослідження проблеми виявлено, що подальшого педагогічного пошуку потребує питання підготовки вчителів та кадрового забезпечення установ початкової освіти в період 1917-1933 рр.

Основний зміст дисертаційного дослідження викладений у таких публікаціях:

1. *Черненко Г.М.* Розвиток початкової школи в Україні на початку ХХ ст. // Наука і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. – К.: Логос, 2001. – Т.26. – С. 146 – 153.
2. *Черненко Г.М.* Внесок культурно-освітніх діячів та педагогів у розвиток початкової школи (1917-1920 рр.) // Наука і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. – К.: Логос, 2001. – Т.28. – С. 116 – 123.

3. *Черненко Г.М.* Проблема змісту підручників початкової школи в українських періодичних виданнях 1917-20-х років // *Рідна школа.* – 2002. – № 7. – С. 74 – 76.
4. *Черненко Г.М.* Розвиток методів та засобів початкового навчання в школах України (1917-1933-ті рр.) // *Рідна школа.* – 2004. – № 1. – С. 60 – 61.
5. *Черненко Г.М.* Прогресивні підходи до створення навчальних планів та програм початкової школи в Україні (1917-20-ті роки) // *До витоків становлення української педагогічної думки: Збірник наукових праць.* – К.: Науковий світ, 2002. – С. 90 – 94.
6. *Черненко Г.М.* Розвиток закладів соціального виховання в Україні на початку 1920-х років // *Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди: Науково-теоретичний часопис.* – Переяслав-Хмельницький, 2003. – С. 312 – 317.
7. *Черненко Г.М.* Діяльність українських урядів у період національно-визвольних змагань ХХ ст. щодо українізації початкової школи // *Україна: національна ідея. Матеріали міжнародної наукової конференції.* – К.: КиМУ. Правові джерела, 2003. – С. 226 – 231.
8. *Черненко Г. М.* Розвиток початкової освіти в Україні на початку ХХ століття: теорія і практика. Спецкурс / Під ред. Д. Мазохи. – Переяслав-Хмельницький, 2004. – 20 с.

АНОТАЦІЇ

Черненко Г.М. Соціально-педагогічні засади розвитку початкової освіти в Україні (1917-1933 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2005.

Дисертація присвячена цілісному історико-педагогічному аналізу соціально-педагогічних засад розвитку початкової освіти в період 1917-1933 рр. У дослідженні розкрито суспільно-політичні та педагогічні чинники, що сприяли розвитку початкової освіти означеного періоду.

Досліджено соціально-педагогічні засади розвитку початкової освіти: розбудову освітніх початкових закладів в Україні; реформування національного змісту; організацію та структуру навчального року; методи навчання в початкових закладах; навчально-методичну літературу. Висвітлено внесок українських педагогів та громадських діячів (міністрів та наркомів освіти) досліджуваного періоду в розвиток початкової освіти.

У нових суспільно-економічних умовах основні результати дослідження можуть бути використані з метою запровадження нових форм і

методик початкової освіти, слугувати у розробці навчально-методичної літератури, а також для професійної підготовки та підвищення кваліфікації вчителів початкової школи.

Ключові слова: початкова освіта, соціально-педагогічні засади, заклади соціального виховання, національний зміст початкової освіти, комплексна система, навчально-методична література.

Черненко Г.Н. Социально-педагогические засады развития начального образования в Украине (1917-1933гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2005.

Диссертация посвящена историко-педагогическому анализу социально-педагогических засад развития начального образования в период 1917-1933 гг. Проанализировано зависимость системы начального образования от социально-экономических та общественно-политических событий в Украине. Раскрыто развитие начальных учебных заведений, разработку национального содержания, организацию и структуру учебного года, методы, учебно-методическую литературу начального образования.

В исследовании показано, что в период национально-освободительной борьбы украинского народа, который характерен постоянной сменой власти (деятельность Центральной Рады, власть гетмана П.Скоропадского, Директории) было проведено большое количество совещаний, собраний, съездов на которых рассматривались вопросы начального образования, а именно принимались постановления, подписывались указы, разрабатывались засады строительства национальной школы. В основания развития начального образования были уложены засады: равноправности всех граждан Украины на соискание общего образования; введения общего, бесплатного, обязательного начального образования; изучения родного языка; разработка национального содержания образования. Изучаемый период характеризуется большим количеством открытых начальных школ, их украинизацией.

В диссертационном исследовании доказано, что период 1920-х годов характерен общественными изменениями, которые происходили в Украине, что привело к массовой детской беспризорности. В результате этого происходила перестройка системы образования на новых советских засадах. Главной особенностью системы начального образования в начале 1920-х годов была максимальная социальная защита детей, которая осуществлялась в учреждениях социального воспитания (детские дома и городки; круглосуточные детские дома, школы-клубы, учебные заведения для дефективных детей и др.). Такие заведения открывались на всей территории

Украины, для того чтобы как-нибудь избежать беспризорности. В систему начального образования входили и семилетние трудовые школы. Важной была проблема украинизации начального образования.

У диссертации также рассмотрена разработка национального содержания образования, основание которого отражало специфику и особенности исторических, социально-политических событий. Курс начальной школы предполагал изучение родного языка, арифметики, географии, истории, природоведения, музыки, рисование та физического воспитания. В 1920-е годы содержание образования имело педоцентрический характер, в основе которого лежали методологические принципы: взаимосвязь ребенка и природы, организация обучения детей за их потребностями и саморазвитием, трудовые засады деятельности школы их связь с обществом. В учебный процесс была введена комплексная система обучения, где все предметы изучались в комплексе.

В диссертации проанализированная учебно-методическая литература, выдаваемая украинскими педагогами: С.Руссовой, Я.Чепигой, С.Тисаревским, А.Левитским, В.Арнаутовым, В.Догой, Д.Кучмой и др., в которой были поданы разработки эффективных методов и методические советы для начального обучения. Большое внимание уделялось методам: словесным и наглядным, практическим и лабораторным работам, экскурсиям, исследованиям, наблюдениям. В тяжелых социально-экономических условиях, подвергаясь постоянной смене власти, украинские педагоги занимались составлением учебников для начальной школы. В диссертации проанализированы азбуки, буквари, книги для чтения, арифметики, учебники с географии, истории, природоведения.

Сделанные в результате исследования выводы и обобщения способствуют более полному раскрытию истории развития начального образования. В новых социально-экономических условиях результаты исследования могут быть использованы с целью поиска наиболее приемлемых новых форм и методик начального образования, составления современной научно-методической литературы по вопросам истории педагогики.

Ключевые слова: начальное образование, социально-педагогические засады, учреждения социального воспитания, национальное содержание начального образования, комплексная система, учебно-методическая литература.

Chernenko G.M. Social-pedagogical bases of development of primary education in Ukraine (1917-1933). – Manuscript.

The dissertation on achievement of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences on a specialty 13.00.01 – general pedagogics and history of

pedagogics. – National Pedagogical University named M.P.Dragomahov, Kyiv, 2005.

Dissertation is devoted to the historical-pedagogical analysis of social-pedagogical bases of development of primary education in period of 1917-1933 tm. The system of primary education paradigm's dependence from social and political events in Ukraine during noted period; social-pedagogical transformations in the system of primary education; the alteration of national content and organizational-methodical bases of educational-bridling process at primary school is exposed.

The results of the research led us to conclusion, that the basis of the development of primary education were: equality of rights of all children on gaining primary education, introduction of the common, free of charge, obligatory, secular primary education, teaching by the native language, development of a new content of teaching; level of methodical material supplying of schools.

In new social-economic conditions the general results of the research can be used with the purpose of input of new forms and methods of primary education; they can serve during the development of studying-methodical literature, and also for professional training and raising the level of primary school teachers' skills.

Key words: social-pedagogical bases, the establishments of social education, national content of primary education, complex system, studying-methodical literature.